

אדם יכול לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במסכת שבת סוף פרק במה אשה: מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, רצה לומר: מאותו מין עצם, ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי חד חד נחית וכו', והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום אחד יותר'. (ספר מהרי"ל – בלקוטים שבסוף הספר. מובא בחדושי רעק"א כאן).

וכן הביא המהרש"ל (ים של שלמה – חולין פרק ח, יב): 'חרם הקדמונים שאין לסמוך על רפואות התלמוד כדי שלא להוציא לעז על החכמים הקדמונים, ולא ידעו שיש שינוי במקומות, וכל שכן בזמנים שהדורות פוחתים והולכים...'.
ראה מקורות ופרטים נוספים ב'מגדים חדשים' כאן.

דף טז

'כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי' — שלא אסרה תורה משום דרכי האמורי אלא אותם מעשי תוהו שלהם, שאין בהם תועלת, אבל דבר שהוא מועיל מצד הטבע, ובדברים של טעם — לא נאסר. (רא"ה; ר"ן. וכיו"ב כתב הר"ן בע"ז יא, שלא נאסר משום דרכי האמורי אלא דברי הבל ובטלה, ולא דברים של טעם. וע"ע במובא ביוסף דעת שם. וע"ע במצוין בסנהדרין סה:).

ומדברי רש"י דייקן הראשונים (ע' ר"ן ורשב"א בחולין עז) שאין מותר אלא כשניכר שיש בו משום רפואה. והקשו על כך, הלא התירו אף בשן של שועל ומסמר מן הצלוב, אעפ"י שאין רפואתם ניכרת.

יתר על כן, הרשב"א בתשובה הרחיב את ההתר בשימוש במעשים שאינם מועילים באופן טבעי, וזו לשונו:

'אי משום דרכי האמורי — האמת כמו שאמרת, שכל שיש בו משום רפואה וידוע לרופאים שהוא כן, אין בו משום דרכי האמורי. ויתר מזה נראה, שכל שלא נאסר בגמרא (בסוגיותנו) באותן המנויין בדרכי האמורי, אין לנו לאסורן, לפי שאין הסגולות נודעות לנו ואין לנו לדון עליהם מדרכי הטבע המפורסמים, שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע, כקמיע של עיקרין וקרירת האבן הירוקה הנקראת אשטופאסי. גם בעשבין גם בלחשין שהתירו חכמים, כמו שאמרנו בכמה מקומות 'לימא הכי ולימא הכי', ואין לך רחוק מן הטבע מלחש 'שברירי ברירי...'. (בפסחים קיב.) ואף על פי כן התירו חכמים בהדיא... ושמעתי כי גם מורי הרב רבי משה בן נחמן ז"ל היה עושה אותה צורת אריה לאותו חולי כמו שאמרת, ולא חשש לכלום'. (וכן צידד בזה בחדושי בסוגיותנו).

ושב הרשב"א והאריך מאד בכל הענין בתשובה נוספת (תיג), ושם הביא דעת החולקים ואומרים שכל דבר שאין תועלתו ידועה מבחינה טבעית — יש לאסרו מחשש דרכי האמורי.

אכן מסתבר שגם לשיטה זו, דבר המקובל וידוע על סמך הנסיון שהוא מועיל לרפא, אף על פי שאין מוצאים לו הסבר הגיוני וטבעי — מותר. (וכן כתב הרמב"ם בספר המורה ח"ג לו.) וע' ברשב"א שם שהעיר על דבריו מכמה צדדים. וכן נפסק בשלחן ערוך (או"ח שא, כז), שכל דבר המועיל לרפואה, הן אם ידוע לו טעם טבעי, הן אם ידוע שהוא מועיל על ידי נסיון, ללא הסבר הגיוני — אין לאסור, כפי שמצינו רבות בגמרא. ובארו הפוסקים, שגם זה בכלל 'רפואתו ניכרת', כיון שמקובל לעשות כן לרפואה.

ולפי זה מיושבים דברי רש"י כאן, כי גם השימוש בשן של שועל היה מקובל וידוע כרפואה (וכדברי הרמב"ם במורה-הנבוכים שם, זו לשונו: 'וכל מה שדומה לזה, ממה שלא יגזרוהו ההיקש הטבעי — אסור לעשותו משום דרכי האמורי, וכן אמרו בשליא של מוקדשין תקבר, אמרו: אין תולין אותה באילן ואין קוברין אותה בפרשת דרכים מפני דרכי האמורי. ואל יקשה עליך מה שהתירו מהם במסמר הצלוב ושן השועל — כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהן שהוציא אותם הנסיון והיו משום רפואה').

נמצא לפי זה, שמחלוקת הראשונים היא אודות שימוש במעשים שאין תועלתם ידועה וגם אין להם הסבר טבעי אצל הרופאים. וכן הביא הר"ן (כאן) שנחלקו הרשב"א ורבנו יונה בדבר קמיעות ולחשים שאין ידוע שהם מרפאים, שלהרשב"א מותר, כיון שניכר שעושים כן לרפואה ושמא הם מועילים, ואילו רבנו יונה חשש בכל קמיע שאינו מן המומחה משום דרכי האמורי. (והובאו שתי הדעות בשו"ע שם, ע"ש ובבהגר"א ובמשנ"ב. וע"ע שו"ת חות יאיר — רלד).

(יש מקשים הלכתא אהלכתא; הרמב"ם ושאר פוסקים כתבו שהלכה כרבי מאיר שיוצאים בשן שועל וכדו', ואילו בפירוש המשנה (ביומא פג.) לענין אדם שנשכו כלב שוטה, הסביר הרמב"ם את טעמם של חכמים האוסרים להאכיל מחצר כבד שלו, [והלכה כמותם], לפי שהיא רפואה שאינה טבעית אלא סגולית, ולא התירו איסורים כדי לרפאות ברפואות כאלו, לפי שענינם חלוש, לא יחייבם ההגיון והסברה, ונסיונם רחוק. (ע' במובא ב'מאור ישראל' כאן).

ונראה שכאן שונה, כי גם אם לאמיתו של דבר אין ממש ברפואות אלו, אך כיון שאנשים היו נוהגים לצאת בהם בסדרם שיש בהם ממש, שוב נחשב כ'תכשיט' וצורך הגוף, כי אין הדבר תלוי בתועלת האמתית של החפץ אלא בהתייחסות בני אדם אליו. [וכן משמע בדברי הריטב"א לעיל (סא, ומועתק שם). וקצת ראייה, מכך שהותרה נשיאת אבן תקומה לאשה שאין ידוע כלל שהיא מעוברת ומעולם לא הפילה, והרי ודאי אין לה כל סיבה לחוש להפלה]. וגם יתכן ובמקרים רבים הועילו דברים אלו רק בגלל סמיכתם של המשתמשים בהם, כידוע. וע' גם במאירי).

'הא אין בו משום רפואה יש בו משום דרכי האמורי והתניא... אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה

קעביד'? — לכאורה היה נראה שאין הבדל בין רפואה לאדם או רפואה לחיה או לעץ, אלא עיקר החילוק הוא בין דבר המועיל באופן מקובל וידוע, שמוותר לעשותו הן לצורך רפואת אדם הן לשאר צרכים, כי בעשייתו אינו הולך בדרכי האמורי, אלא ניכר לכל שעושה לתועלת הדבר שהוא צריך לו, ובין דבר סגולי שאינו מוחשי וניכר, שאסור אף לצורך רפואת אדם.

וקבורת שלית בהמה בפרשת דרכים (המבואר בחולין עז שאסור לעשות כן) — לא היה דבר המוכח עפ"י הנסיון שהוא מועיל, והרי זה כמעשה ניחוש.

וכן נראה שנקט המהרי"ק (פח), שהביא מכאן ראייה לכל דבר שעושים כן לצורך טעם וענין מסוים, אין בו משום הליכה בחקותיהם.

ואולם בתשובה המיוחסת להרא"ש (בתשובות נוספות מכת"י, שבסוף שו"ת הרא"ש, כ) מובא שמוותר לקבור שלית אשה בפרשת דרכים, כי כל שיש בו רפואה, שלא תהא מפלת, אין בו משום דרכי האמורי — משמע מזה שדבר שאין לו הסבר טבעי, אינו מותר אלא לרפואת אדם. וכן מפורש בפסקי רי"ד ובשלטי הגבורים כאן.

ומסתבר שבדבר המועיל על סמך הנסיון, הגם שהוא סגולי ואין לו הסבר טבעי — מותר בין לרפואת אדם בין לשאר צרכים. ודבריהם אמורים בקבורת שליית וכיו"ב, שדומה כמעשה ניחוש והבל, ובוהו התירו רק לשם רפואת האדם. (ואפילו כישוף ממש, יש שהתירו לצורך רפואה — ע' בספר החינוך סב, ובמצוין ביוס"ד סנהדרין סה:).

על הביטוי 'דרכי האמורי' [והלא הכתוב ובחקתיהם לא תלכו מדבר במעשה ארץ מצרים וארץ כנען, ומדוע נקטו 'אמורי'?] — יש מי שכתב, לפי שהמקום הראשון בתורה בו נאסר על ישראל

לחקות את מנהגי האלילות הוא הכתוב בספר שמות (כג, כד): **ולא תעשה כמעשיהם, ולפני כן הוזכרו עמי כנען ובראשם האמורי. ואכן רש"י בחולין (עז).** כתב 'דרכי האמורי — ניהוש, וכתוב 'ולא תעשה כמעשיהם' — נראה שבדוקא נקט פסוק זה, כי בכך מתפרש מקור הביטוי 'דרכי האמורי' כאמור. ויש להוסיף עוד את הנאמר בתוספתא (שבת ז, כג): 'אין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי...'. (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' כב)

(ע"ב) 'חמרא וחיי לפום רבנן, חיי וחמרא לפום (רבנן ולפום. ר' דקדוקי סופרים) תלמידיהון' —
 ע' בבאורי אגדות 'נחלת יעקב' לגאון מליסא. — לחכמים, אפשר להקדים ולברכם ב'לחיים'
 ואח"כ לברך על היין, אך לא לתלמידים ולשאר כל אדם. כנראה גרסתו הפוכה מזו שלפנינו; —
 'מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו' לר"ר מרגליות (ב). — מגיל ארבעים ואילך, השתיה עיקר, והיין חביב
 מהפת (— 'חיי') לברך עליו תחילה. ואילו עד ארבעים, מברך על הפת תחילה).
 (עוד על מנהג אמירת 'לחיים' — ע' במובא בסנהדרין מג).

דף סח

ולבר קפרא דתני כלל גדול במעשר, מאי אבות ומאי תולדות איכא...' — יכול היה לתרץ לבר
 קפרא כתירוץ הראשון, שלכך שנה 'כלל גדול', משום כלל אחר השנוי עמו. אלא שנוח לגמרא
 לפרש טעם אחד לתנא דמתניתין ולבר קפרא. ועוד יש לומר שבר קפרא לא שנה 'עוד כלל אחר'
 בתוספתא שלו. (עפ"י רשב"א ועוד).

'גדול עונשו של שבת יותר משל שביעית דאילו שבת איתא בין בתלוש בין במחובר ואילו
שביעית בתלוש ליתא במחובר איתא, וגדול עונשה של שביעית יותר מן המעשר...' — מדברי
 הרמב"ם (בפרוש המשנה) נראה שמפרש: גדול עונשה של שבת, שהוא בסקילה החמורה, משביעית.
 ועוד חומרה נוספת — שאיסורי שבת בין בתלוש בין במחובר משא"כ בשביעית. וכמו כן גדול עונשה
 של שביעית ממעשר, כמו שאמרו (קדושין כ ועוד) שמוכר מטלטליו וביתו וכו'. וגדול עונש המעשר
 מפאה, שהרי האוכל טבל עונשו במיתה. (עפ"י מהרש"א. וע"ע פני יהושע).

'ואילו מעשר במאכל אדם איתא במאכל בהמה ליתא' — פירוש, דבר שאינו ראוי לאכילת אדם
 אלא לאכילת בהמה, פטור מן המעשר. אבל דבר הראוי לאדם, גם אם עיקרו לבהמה, כגון כרשינים
 — חייב. [ופירות תרומה שעיקרם נועדו למאכל אדם — אסור ליתנם לבהמה]. (עפ"י תוס' יבמות סו:
 ד"ה כרשיני; ר"ש תרומות יא, ט).

'דאילו מעשר איתא בתאנה וירק ואילו פיאה ליתא בתאנה וירק... ולקיטתו כאחת — למעוטי
תאנה, ומכניסו לקיום — למעוטי ירק' — דעת רבנו תם ור"ש בעלי התוספות (בתוס' כאן, בפסחים
 נו: בראש השנה יב. ובגדה נ. פאה א, ד. וכן כתב הרשב"א כאן), שאין חיוב פיאה מן התורה אלא בדגן תירוש
 ויצהר, כי סתם 'קציר' שנאמר בפאה היינו תבואה. וכן נאמר בה כי תחבט זיתך וכי תבער כרמך.
 וחכמים תקנו בשאר פירות שלקיטתם כאחת, אבל באלו שאין לקיטתם כאחת ואין מכניסם לקיום
 — לא תקנו, שאין באלו ריוח לעניים.